

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Eti Yenilen Canlı Evcil Hayvanların Bedenlerinden Ayrılan
Bazı Maddelerin Tahâret Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation Of Some Substances Extracted From Animals Which
Are Edible, Domestic And Alive On Human Life In Terms Of Tahâra

Yazarlar / Authors

Mustafa GENÇ

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Kahramanmaraş/TÜRKİYE

mgenç@ksu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4948-8575>

Mehmet BARBAROS

KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Yüksek Lisans Öğrencisi. Kahramanmaraş/TÜRKİYE

mehmetbarbaros004@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9440-1483>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi / Date of Receipt: 21/06/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2018

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 32 **Sayfa /Page:** 167-198

Atıf/Citation: Genç, Mustafa- Barbaros, Mehmet. "Eti Yenilen Canlı Evcil Hayvanların Bedenlerinden Ayrılan Bazı Maddelerin Tahâret Açısından Değerlendirilmesi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2018): 167-198.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

**Eti Yenilen Canlı Evcil Hayvanların Bedenlerinden Ayrılan
Bazı Maddelerin Tahâret Açısından Değerlendirilmesi**

Özet

Yaratılanların en şerefli olan insanın, yediği, içtiği, giydiği ve başka amaçlarla kullandığı ve husûsen ibadetlerini ifâ etmek üzere faydaladığı madde ve eşyaların temizliğinden emin olması gerekir. Bu bakımdan insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan hayvanların bu konudaki yerinin ve onlarla ilgili hükümlerin bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Bu sebeple ayet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerde genel itibariyle temel sınırları çizilen bu konunun inceliklerini ve detaylarını tespit etmek fakihlerin öncelikli hedeflerinden olmuştur. Fıkıh kitaplarının ilk ana bölümünün taharet olması ve ibadetler bölümünün bu konunun hemen ardından işlenmesi taharetin önemini ortaya koymaktadır. Hayvanların bedenleri ve onlardan ayrılan çeşitli maddelerin temizliği de, taharet konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı hayvanların varlıkları ve bedenlerinden ayrılan maddelerin yapıları itibariyle temizlikleri ve ibadet için gerekli şartlara etkileri çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada eti yenilen canlı evcil hayvanların sindirim ve boşaltım sisteminden meydana gelen maddeler hem yapı ve vasıfları hem de mezheplerin yaklaşımları açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Evcil Hayvanlar, Tahâret, Necis, Temiz.

**The Evaluation Of Some Substances Extracted From Animals
Which Are Edible, Domestic And Alive On Human Life In Terms
Of Tahāra**

Abstract

Human who has created in the best of stature and who is the most honored creation, is obliged to be confident of the cleanliness of the substances and items which he eats, drinks, wears and uses for other intentions and especially the things that he uses for the worship. For this reason, it is of great importance to comprehend

the position of animals and judgments about them in this issue as an undivided part of human life.

Because of this reason determining the specifics and details of this subject which were outlined in terms of the basic limits in general by the verses of the Holy Qurān and honorable ḥādīths of prophet Muḥammad (peace be upon him), has been one of the primary purposes of highly knowledgeable scholars on fiqh. The fact that the first main chapter of the fiqh books is the chapter of cleanliness (ṭahāra) and the chapter of worships is treated straight upon this chapter reveals the importance of cleanliness. The cleaning of the bodies of animals which are the various substances which are separated from them take a significant place in the chapter of cleanliness. Therefore, the cleanliness of the nature of animals and the characteristics of the substances that separated from their bodies and the effects of animals and these substances on the conditions required for worship have been scrutinized from in various different angles.

In this study the substances which are emanated from the digestive and from the excretory system of edible domestic alive animals were criticized and contextualized in terms of their structure, determinants and the approaches by madhhabs in the field of the fiqh.

Keywords: Islamic law, Domestic animals, Ṭahāra, dirty, clean.

GİRİŞ

Kur-an'ı Kerim'de temizliğe önem veren Müslümanlar övülmekte ve onların Yüce Allah'ın sevgisine mazhar olacağı bildirilmektedir. (et-Tevbe 9/108) Birçok hadīs-i şerifte de temizlik-iman bağlantısına dikkat çekilmiş¹ ve böylece İslām'ın temizliğe büyük bir önem verdiği ortaya konulmuştur. "Tahâret" ismiyle müstakil bir bölüm olarak fıkıh kaynaklarımızda da önemli bir yeri olan temizlik konusu, bütün ayrıntılarıyla çok yönlü olarak incelenmiştir.²

¹ Meselâ bk. Müslim, "Tahâre", 1.

² Meselâ bk. Alâuddin Ebî Bekr b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-*

Tahâret kelimesi sözlükte, “kirlerden temizlenmek,³ arınmak”⁴ anlamlara gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise: “Maddi kiri (necaset, habes) veya manevi pisliği (hades) gidermektir.”⁵ Başka bir tanıtıma göre tahâret: “Hadesin (abdestsizliğin) kaldırılması veya pisliği (necaseti) yahut da bu ikisi ile aynı anlamda ve şekilde olanı gidermektir.”⁶

Fıkıh dilinde tahâret iki çeşittir. Onlardan birisi abdestsizlik ve cünüplük gibi dînen hükmi kirlilik sayılan bir durumdur. “Buna, hadesten tahâret, mânevî necâsetten tahâret, tahâret-i hükmiyye’ denir.” Diğeri ise beden, elbise veya ibâdet yerlerinin dînen pis sayılan maddelerden temizlenmesidir. “Buna ‘necâsetten tahâret, hissî (maddî) necâsetten tahâret, tahâret-i hakîkiyye’ denir.”⁷

“Tahâret kelimesinin zıddı necâsettir (pislik).⁸ Necis ve neces ‘pis’ anlamındadır.”⁹ Türkçe’de tahâret kavramı genellikle temizlik; necaset kavramı ise pislik veya kirlilik olarak kullanılmaktadır.

şerâi; thk. Ali Muhammed Muavved-Adil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Daru’l-kutubi’l-ilmîyye, 2010), 1: 90; Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li- talîli’l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 1:7; Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsi et-Tilimsânî el-Fâsî, *el-Miyârü’l-murib ve’l-câmiu’l-muğrib ‘an fetâvâ ‘ulemâ’i İfrîkiyye ve’l-Endelüs ve’l-Mağrib* (Rabat: Vezâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1981/1401), 1: 3.

³ Muhammed Revâs Kal’acî v.dğr., *Mucemu lugati’l-fukahâ (Arapça, İngilizce, Fransızca)* (Beyrut: Daru’n- nefâis, 1431/2010), 293; Ahmed Muhtar ‘Abdulhamit ‘Ömer, *Mucemu’l- lugati’l- Arabiyyeti’l-mu’asıra* (Kahire: Daru’l-alemi’l-kutub, 1429/2008), 2: 1417.

⁴ Ahmed Muhtar, *Mucemu’l- lugati’l- Arabiyyeti’l-mu’asıra*, 2: 1417.

⁵ Salim Ögüt, “Tahâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 39: 382. Ayrıca bk. Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni* (Kâhire: Mektebetü’l-Kâhire, 1416/1996), 1: 6; Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîrel-Adevî. *eş-Şerhu’l-kebîr ‘alâ Mihtaşari Sîdî Halîl* (Kahire: Matba’atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts), 1: 50.

⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Muhezzeb*, (Medîne: Mektebetü’s-selefiyye, ts.) 1: 79. Bk. Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbinî el-Kâhirî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc* (Dimeşk: Dâru’l- feyha’ ve Dâru’l-menhel nâşirün, 1430/2009), 1: 73.

⁷ Ögüt, “Tahâret”, 39: 382.

⁸ Bk. Ahmed Muhtar, *Mucemu’l- lugati’l- Arabiyyeti’l-mu’asıra*, 2: 1417.

Fıkıh kitaplarında ise necâset kavramı hakikî ve hükmi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bununla beraber necaset kavramı tek başına kullanıldığında hakiki necâset kastedilmektedir. “Hakiki necâset namazda müsamaha gösterilebilecek miktarları bakımından hafif necâset (necâset-i hafife) ve ağır necâset (necâset-i galıza), akıcı olup olmaması yönünden sıvı (mâi) ve katı (câmid), görülüp görülmemesi yönünden görülen necâset (necâset-i mer‘iyye) ve görülmeyen necâset (necâset-i gayr-i mer‘iyye) kısımlarına ayrılır. Hacmi olan veya kuruduktan sonra görülen pis maddeye necâset-i mer‘iyye denir, akan kan gibi. Katı bir hacmi olmayan veya bulaştığı yerde kuruduktan sonra görülmeyen pis maddeye necâset-i gayr-i mer‘iyye adı verilir, idrar gibi. Maddî ve mânevî temizlik namaz gibi ibadetlerin ifası için farzdır. Necâsetten tahâret hemen bütün İslâm âlimlerine göre namazın geçerlilik şartlarındandır. Mâlikî mezhebinde meşhur görüş necâsetten tahâretin sünnet-i müekkelede olduğu yönünde ise de bilerek ve gücü yettiği halde necâsetten tahâreti terketmenin namazı geçersiz kılacağı (tahâretin şart olduğu) belirtilir¹⁰

Maddî ve manevî temizlik, insan ve dolayısıyla toplum sağlığı bakımından çok önemli olduğu gibi -yukarıda belirtildiği üzere- başta namaz olmak üzere birçok ibâdetin de ön şartıdır. Eti yenilen canlı evcil hayvanların sindirim ve boşaltım sisteminden kaynaklanan maddelerde temizlik (tahâret) meselesi hem insan hayatının mutlulukla devamı hem de makbul bir ibâdet hayatı bakımından oldukça önemli görülmüş ve makale çerçevesinde böyle bir çalışma yapılmıştır.

⁹Ahmed Muhtar, *Mucemu'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-mu'asıra*, 2:1417; Ögüt, “Tahâret”, 39: 382.

¹⁰ Ögüt, “Tahâret”, 39: 382.

1. ETİ YENİLEN CANLI EVCİL HAYVANLARIN SİNDİRİM SİSTEMİNDEN AYRILAN MADDELER

1.1. Diş ve Gaga

1.1.1. Diş ve Gaga'nın Anlamı ve Yapısı

Diş: “Çenenin içinde biten (çıkan) kemik parçası”dır.¹¹

Gaga: “Genellikle kuşlarda ağzın bir uzantısı olan biçim ve büyüklüğü değişik, boynuz yapısında, katı ve çıkıntılı organ”dır.¹²

Sindirim sisteminin bir parçası olan diş ve gaga fıkıh kitaplarında kemik olarak değerlendirilmiştir.¹³ Bu sebeple fıkıh âlimlerinin kemik hakkında verdiği hükümler kemiğin bir parçası olarak kabul edilen diş ve gaga için de geçerlidir.

“Hayvan canlı iken ondan koparılan parça meyledir (leştir)”¹⁴ anlamındaki hadîs-i şerifi delil olarak kullanan fıkıh âlimleri, genel olarak canlı hayvandan koparılan parçaların necis olduğunu söylemişlerdir.¹⁵ Fakat hayvanların kıl ve kemik gibi bazı parçalarının hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Bu ihtilafın temel sebebi anılan kısımlarda hayatîyet özelliğinin bulunup bulunmaması meselesidir. Âlimlerden, hayat, beslenmek

¹¹ Heyet, *el-Mu'cemu'l-vesit* (Kahire: Mektebetu's-ş-şürûkil-duveliye, 2004/1425), 1: 456.

¹² Heyet, *Türkçe Sözlük*, Haz., İsmail Parlatır, Nevzat Günaydın, Hamza Zülfikar, Begin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen, Yaşar Yılmaz (Ankara: TDK, 1998), 1: 808.

¹³ Abdurrahîm b. İbrahîm b. 'Abdurrahman es- Seyyidi'l- Hâşim, *el-Câmi'u li-beyâni'n-necâsât ve ahkâmihâ* (Riyad: Daru İbni'l- Cevzi, 1434/2013), 107.

¹⁴ Tirmizî, “Et'ime”, 4; Ebû Dâvûd, “Sayd”, 3; İbn Mâce, “Sayd” 8. Tirmizî bu hadisin hasen-garîb olduğunu ve ilim ehlinin bu rivâyet ile amel ettiğini söylemiştir. Ayrıca bu hadisi Hâkim'de (ö. 405/1014) rivâyet etmiş ve Buhâri ile Müslim'in Şartlarına uygun olduğunu söylemiştir. (Bk. Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Mustedrek 'ala's-Sahîhayn* (Hâfız Zehebi'nin Telhis zeyli ile beraber) (Beyrut: Daru'l-ma'rife, ts.), 4: 266.

¹⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1: 234. Ayrıca bk. Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed b Rüşd el-Kurtûbî, *Bidâyetu'l-müctehid ve nihâyetu'l-muktesid* (Kâhire: el- Mektebetu't-ticariyyetu'l-Kubrâ, ts.), 1: 68; Muhammed Emin b. 'Ömer b. 'Abdilâzîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn 'Âbidîn, *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr 'ale'd-Durri'l-muhtâr şerhu Tenvîru'l-ebâr* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 1: 207

ve gelişmektir diyenlere göre, kemik ve kıllar besin emdiği ve geliştiği için murdardırlar. Hayat hissetmektir diyenler ise; his olmadığı için bu maddelerin murdar olmadığını söylemişlerdir. İbn Rüşd'ün (ö. 595/1198) belirttiğine göre o dönemde kemiklerde his olup olmadığı tabipler arasında da ihtilafli bir konudur.¹⁶

Yukarıda belirtildiği gibi kemiğin hayatiyet unsuru taşıyıp taşımadığı konusunda iki görüş bulunmaktadır. Hanefilere göre kemikte hayat yoktur.¹⁷ Mâlikî¹⁸, Şâfiî¹⁹ ve Hanbelîlerden²⁰ oluşan cumhura göre ise kemikte hayat vardır.

Kemikte hayat bulunmadığını söyleyen fıkıh âlimleri görüşlerini öncelikle kemik kırıldığında acı hissedilmemesi kanaatine dayanarak şöyle demişlerdir: Kemik kırıldığında acı hissedilmez. Şâyet kemikte hayat olsaydı kırıldığında ya da ondan tırnak, gaga gibi parçalar kesildiğinde acı hissedilirdi. Bu sebeple kemikte hayat yoktur.²¹

Kemikte hayat olduğunu söyleyen fıkıh âlimleri bu görüşe şöyle itiraz etmişlerdir: Kemikte hayat vardır. Hatta kemik kırıldığında hissedilen acı, et veya derinin acısından daha çoktur. Meselâ, diş çürüdüğünde ya da herhangi bir zarar gördüğünde acısı çok şiddetlidir.²² Nitekim şu âyet-i kerîmeler kemikte hayat bulunduğuna delildir:²³ “İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa

¹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 1: 68.

¹⁷Ebu'l-Hasen Burhânüddin 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedî* (Kahire: Mektebetuve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1969), 1: 96; Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye (Fethu'l-kadîr ile birlikte)* (Kahire: Mektebetu ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1970), 1: 96; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 1: 206.

¹⁸ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1: 45.

¹⁹Nevevî, *el-Mecmû'*, 1: 231.

²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 73.

²¹Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 96; Bâbertî, *el-İnâye*, 1: 96; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 1: 206.

²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 73.

²³Ebü 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtübî el-Ensârî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru'r-risaleti'l-ilmîyye, 1433/2016), 17: 490.

bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur. Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve ‘Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?’ diyor. De ki: ‘Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüşünü bilir.’ (Yâsîn 36/77-79).

Kemikte hayat olmadığını söyleyenlere göre ise âyet-i kerîmede geçen “çürümüş kemiklere kim can verecek” şeklindeki ifade - aslında- “çürümüş kemiklerin sahibini kim canlandırarak” anlamındadır. Dolayısıyla kemikte hayat yoktur.²⁴ Fakat kemikte hayat bulunduğu kanaatinde olanlardan İmâm Nevevî (ö.676/1277), aksi görüşte olanların yaptığı bu açıklamanın asıl ve açık olan anlama aykırı olduğunu, dolayısıyla ona itibar edilemeyeceğini ifade etmiştir.²⁵

Kemikte hayat bulunmadığını söyleyenler görüşlerini ayrıca eti yenilen hayvanların kemiklerinin yenilmemesi yönündeki yaygın teâmüle de dayandırarak şöyle demişlerdir: Eti yenilen hayvanların kemikleri yenilmez. Şâyet kemikte hayat olsaydı yenilecekti, yenilmediğine göre onda hayat bulunmamaktadır. Kemikte hayat olduğunu söyleyenler ise bu açıklamaya da şöyle itiraz etmişlerdir: “Hayır, kemik yenilir. Özellikle süt emmekte olan devenin, oğlağın ve kuşların kemikleri yenilebilir. (Hatta) büyüklerin kemikleri de közde kızartılarak yenilebilir.”²⁶

Kemikte hayat olmadığını söyleyen fukahânın görüşlerine yapılan itirazlar aynı zamanda kemikte hayat olduğunu söyleyenlerin delilleri sayılmaktadır.

1.1.2. Tahâret Açısından Diş ve Gaganın Hükümü

Eti yenilen canlı hayvanlardan ayrılan diş ve gaga Hanefîlere göre temiz,²⁷ Mâlikî²⁸, Şâfiî²⁹ ve Hanbelîlere³⁰ göre ise necistir. Diş ve

²⁴ Bâbertî, *el-‘Înâye*, 1: 97.

²⁵ Nevevî, *el-Mecmû’*, 1: 238.

²⁶ Kurtûbî, *el-Câmi’ li- ahkâmi’l-Kur’ân*, 12: 397.

²⁷ Kemâluddîn Muhammed b. ‘Abdilvâhid İbnu’l-Humâm es-Sivâsî el-İskenderî,

gaganın temiz olduğunu söyleyen fıkıh âlimlerinin bu konudaki görüşlerini dayandırdıkları delillerden birisi Ebu Hureyre (r.a.)'dan yapılan şu rivâyettir:

“Ebû Hüreyre (r.a.), Resûlullah (s.a.s.) ile beraber (çıkarak) hacetini gidermesi ve abdest alması için yanında su matarası taşırdı. (Bir defasında) o, matarasıyla Resûlullah'ı arkadan takip ediyordu. Peygamber (s.a.s.): ‘O kimdir?’ diye sordu. O da: ‘Ben Ebû Hureyre’ diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.s.) ona: ‘Benim için birkaç taş ara ki onlarla (necâseti) gidereyim. Sakın bana kemik ve tezek getirme!’ buyurmuştur. Ebû Hureyre (r.a.) sözüne devamla şöyle demiştir: ‘Elbisemin bir ucuna onun için birkaç taş koyup taşıdım ve getirip iki yanına koyduktan sonra ayrıldım. Peygamber (s.a.s.) işini bitirince, (kendisine doğru) yürüdüm ve ‘kemikle tezeğin nesi vardır?’ dedim. Buyurdu ki: ‘O ikisi cinlerin yiyeceğidir. Hem gerçekten Nussaybin cinlerinden temsilci olarak bir grup cin bana geldi ki onlar ne güzel cinlerdi! Benden yol azığı istediler. Ben de onlar için ne zaman bir kemik ya da tezek görseler onun yanında bir yiyecek bulmaları için Allah’a dua ettim.’”³¹

Yukarıdaki hadis-i şerif kemikle istincayı yasaklamaktadır. Çünkü kemik cinlerin yiyeceğidir. Peygamber (s.a.s.) kemiğin istinca için kullanılması hâlinde necis olacağı endişesiyle, kemikle istinca-

Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr (Netâ'icu'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr ile) (Kahire: Mektebetu ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1969), 1: 96; Bâbertî, *el-Înâye*, 1: 97; İbn 'Âbidin, *Reddu'l-muhtar*, 1: 206, 207.

²⁸Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-'Adevî, *eş-Şerhu's-sağîr 'alâ akrabi'l-mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik (eş-Şerhu's-sağîr) (me'a Haşiyeti's-Sâvî 'a'lâ's-şerhi's-Sâğîr)* (Kahire: Matba'atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1: 78.

²⁹Nevevî, *el-Mecmû'*, 1: 242.

³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 72; Mustafa b. Sa'd b. 'Abdeh es-Suyûtî er-Ruhaybânî el-Hanbelî, *Metalibu uli'n-nuhâ fî şerhi Gâyeti'l-muntehâ*, Şerh: Hasan eş-Şetî (Dimaşk: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts.), 1: 61.

³¹ Buhârî, “Menakibu'l-Ensâr”, 32. Ayrıca kemiklerin cinlerin yiyeceği olduğuna dair hadis-i şerifler için bk. Müslim, “Salat”, 33; Tirmizî, “Tahâret”, 14; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 20; Nesâî, “Tahâret”, 36.

dan sakındırmıştır. Bu durum da kemiğin daha önceden temiz olduğunu göstermektedir.³²

Diğer bir delil ise Enes (r.a.)’dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerif-tir: “Ben Resûlullah (s.a.s.)’in fil dışından yapılmış bir tarak ile tarandığımı gördüm”³³ Bu rivâyette fildişinden yapılmış bir tarakla taranmanın câiz olduğu anlaşılmaktadır. Şâyet kemik necis olsaydı peygamber (s.a.s.) onunla taranmazdı.³⁴

Bir başka delil de sahâbenin Kur’ân âyetlerini yazdıkları kürek kemiklerini yanlarında taşımalarında bir sakınca görmemeleridir.³⁵ Fakat kemiğin necis olduğunu söyleyen fıkıh âlimleri, bu kemiklerin şer’î usule göre kesilmiş eti yenilen hayvanların kürek kemiği gibi temiz kemikler olduğunu söyleyerek nakledilen bu delile cevap vermişlerdir.³⁶

Eti yenilen canlı hayvanlardan ayrılan diş ve gaganın necis olduğunu söyleyen fıkıh âlimlerinin görüşlerini dayandırdıkları delil ise şu hadîs-i şeriftir: “Hayvan canlı iken ondan koparılan parça meyledir (murdardır).”³⁷ Bu rivâyete göre kendisinde hayat emaresi bulunan canlı hayvandan koparılmış parçalar necistir; bu tür parçalardan olması sebebiyle diş ve gaga da necistir.³⁸

1.2. Salya ve Tükürük

Salya: Ağızdan akan sudur.³⁹ Diğer bir tarife göre ise salya: “Yemeğin boğazdan geçişini kolaylaştırmak için ağzı ıslatıcı ve yiye-

³² İbnu’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr*, 1: 216.

³³ Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. ‘Alî el-Beyhakî, *Sunenu’l-Kubrâ*, thk. Muhammed ‘Abdulkadir A’tâ (Beyrut: Dâru’l- kutubi’l- ‘ilmiyye, 2003), 1: 26. İmâm Nevevî (ö. 676/1272) bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. (Bk. Nevevî, *el-Mecmû’*, 1: 238.)

³⁴ Nevevî, *el-Mecmû’*, 1: 238.

³⁵ Venşerîsî, *el-Mi’yârü’l-mu’rib*, 1: 92.

³⁶ Nevevî, *el-Mecmû’*, 1: 242; Venşerîsî, *Mi’yârü’l-mu’rib*, 1: 92.

³⁷ Tirmizî, “Et’ime”, 4; Ebû Dâvûd, “Sayd” 3; İbn Mâce, “Sayd” 8.

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2: 72.

³⁹ Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî î, *Lisânü’l- ‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 1990), 1: 741.

ceği nemlendirici (özellikte); salya veya mukus salgı bezlerinin salgıladığı ağızdan akan yapışkanimsı bir karışımdır.”⁴⁰

Tükürük: “Tükürük bezlerinin ağza akan salgısıdır.”⁴¹

Eti yenilen evcil hayvanların salyası ve tükürüğü ittifakla temiz kabul edilmektedir.⁴² Çünkü bu tür maddeler ayrıldıkları bedenin hükmüne tabidirler. “...Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, murdar şeyleri haram kılar...” (el-A’raf 7/157).⁴³ âyet-i kerîmesiyle temiz şeyler helâl kılındığına göre helâl olan bütün maddeler temizdir.⁴⁴ Bilindiği üzere eti yenilen canlı evcil hayvanların bedenleri fakahânın ittifakıyla temiz kabul edilmiştir. Dolayısıyla onların salyası ve tükürüğü de temizdir.

1.3. Geviş

Geviş: “Devenin çiğnemek (hazmetmek) için karnından çıkardığı (ağızına getirdiği) şey”dir. Aslında sadece deve değil işkembesi olan bütün hayvanlar geviş getirirler.⁴⁵

Gevişin hükmü konusunda fıkıh âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Hanefî⁴⁶ ve Şâfîlilere⁴⁷ göre geviş necistir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre

⁴⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l- lugati’l-‘Arabiyyeti’l-mu‘asıra*, 3: 2015.

⁴¹ Heyet, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2: 2263.

⁴² Ebû Bekr Şemsu’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Kitâbu’l-Mebsût* (Beyrût: Dâru’l-ma‘rife, 1406/1986), 1: 48; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 82; Nevevî, *el-Mecmû*, 2: 557; Bâbertî, *el-İnâye*, 1: 101; Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebir*, 1: 50; Derdîr, *eş-Şerhu’s-sajir*, 1: 66.

⁴³ Âyet-i kerîmenin meâlinin tam metni şöyledir: “Onlar, ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler.”

⁴⁴ İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Ali b. Ahmed b. Sa‘îd b. Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: el- Mektebetu’t-ticarî li’t-tabâ‘a ve’n-neşr, ts), 1: 129.

⁴⁵ Geniş bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, 4: 130. Geviş getirmek: Çift tırnaklı, geviş getiren hayvanların işkembeden ağızlarına getirdikleri gıdayı ikinci bir kez çiğnemeleridir. Yusuf Habbat, *Mu‘cemu’l- mustalahâti’l-‘ilmîyye ve’l-fenniyye* (Arapça, Fransızca, İngilizce, Latince) (Beyrut: Daru’l- lisanu’l-‘Arab, ts.), 118.

⁴⁶ İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtar*, 1: 349.

ise pislik yemeyen hayvanların gevişi temiz; diğerlerinin ki ise necis-
tir.⁴⁸

Fıkıh âlimleri gevişi, geviş getiren hayvanın dışkısı ile kıyasla-
mışlardır. Bu hayvanların dışkısı Hanefî⁴⁹ ve Şâfilere⁵⁰ göre necis
kabul edildiği için onların gevişi de necis sayılmıştır. Mâlikî⁵¹ ve
Hanbelîler⁵² pislik yemeyen hayvanların dışkılarını temiz saydıkları
için onların gevişini de temiz kabul etmişlerdir. Pislik yiyen hayvan-
ların dışkıları ise necis olduğundan onlara göre gevişleri de necis
kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi gevişin hükmü dışkıya kıyas edilerek, hükme
bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile bu konu hayvanların boşaltım sis-
temi ile bağlantı kurularak bir sonuca gidilmeye çalışılmıştır. İlgili
deliller dışkının hükmünün anlatılacağı yerde nakledileceği için bu-
rada yer almamıştır.

1.4. Kusmuk

Kusmuk Arapça'da durumuna göre kay', kales ve des'a kelimele-
ri ile ifade edilmektedir.

Kay' (القئء): Sözlükte -zorlama-(et-tekellüf) anlamına gelir. Te-
rim olarak ise, "kasten midede olanı çıkartmak" demektir.⁵³

Kales (القلس): Yemeğin boğazı dolduracak şekilde veya daha az
miktarla boğaza ulaşır, tekrar mideye dönmesidir. Ayrıca kalesin

⁴⁷Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 552; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 232.

⁴⁸Heyet, *el-Mevsû'atu'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vezâretu'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993/1404), 40: 87; Abdurrahîm b. İbrâhîm, *el-Câmi'u li-beyâni'n-necâsât ve ahkâmihâ*, 251.

⁴⁹İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, 1: 142.

⁵⁰Şirbinî, *Muğni'l-muhtac*, 1: 79; Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. 'Alî b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb fî fikhî'l-İmam eş-Şâfi'î* (el-Mecmû' ile birlikte) (Medîne: Mektebetu's-selefiyye, ts.), 1: 46.

⁵¹Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 1: 74.

⁵²İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 77.

⁵³İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, 1: 135- 6: 180.

"mideden ağıza gelen yiyecekler ve içecekler" anlamına geldiği de söylenmiştir.⁵⁴

Des'a (الدسعة): Sözükte "boşaltmak, atmak" gibi anlamlarda kullanılırken terim olarak ise, "ağız dolusu kusuntuyu ağızdan atmak" anlamına gelmektedir.⁵⁵

Arapçada bazı nüans farklılıklarıyla kullanılan bu kelimeler⁵⁶ Türkçe'de kusmuk kavramıyla ifade edilmektedir.

Eti yenilen canlı evcil hayvanların kusmuğunun hükmü konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Hanefî⁵⁷, Mâlikî⁵⁸ ve Şâfiîlere⁵⁹ göre kusmuk necistir; asli özelliği değişmemiş gıdanın kusmuğu da aynı hükümdedir.⁶⁰ Fakat İmâm Mâlik ve bazı Şâfiîlere göre -yenilen madde açısından- asli özelliği değişmeyen kusmuk temizdir.⁶¹ Ancak sahih olan cumhurun görüşüdür.⁶² Hanbelîlere göre ise eti yenilen evcil hayvanların kusmuğu her durumda temiz sayılmıştır.⁶³

Eti yenilen canlı evcil hayvanların kusmuğunun necis olduğunu söyleyen fıkıh âlimleri onu idrar⁶⁴ ve dışkıya⁶⁵ benzetmişlerdir.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, 6: 180.

⁵⁵ Kal'acî, *Mu'cemu lugati'l-fukahâ*, 209.

⁵⁶ Bk. Ebû ömer Dubyân b. Muhammed Dubyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre* (Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1426/2005), 13: 252 vd.

⁵⁷ Ebû Muhammed Mahmûd b. Muhammed b. Ahmed b. Hattâb es- Subkî, *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdû'l-halk ilâ dîni'l- hak*, thk. Emîn Mahmûd Hattab (Medine: el-Mektebetü'l-mahmudiyye, 1977/1397), 1:432; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh* (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 418/1997), 1: 313.

⁵⁸ Mahmûd b. Muhammed es-Subkî, *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdû'l-halk ilâ dîni'l- hak*, 1: 432.

⁵⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 551; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-müftîn* (Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1991/1412), 1: 16; Mahmûd b. Muhammed es-Subkî, *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdû'l-halk ilâ dîni'l- hak*, 1: 432.

⁶⁰ Mahmûd b. Muhammed es-Subkî, *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdû'l-halk ilâ dîni'l- hak*, 1: 432. Ayrıca bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 551.

⁶¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 551; Mahmûd b. Muhammed es-Subkî, *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdû'l-halk ilâ dîni'l- hak*, 1: 432.

⁶² Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 551.

⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 67; Dubyân b. Muhammed, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre* (Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1426/2005), 13: 252.

⁶⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 1:313.

⁶⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 551.

Eti yenilen evcil hayvanların kusmuğunu temiz kabul eden Hanbelîler ise onu, anılan hayvanların idrar ve dışkısına benzeterek temiz saymışlardır.⁶⁶ Çünkü mu'temed görüşlerinde Hanbelîlere göre burada sözü edilen idrar ve dışkı temizdir.⁶⁷

1.5. Artık

“Yeme içme ve benzerinden arta kalan kısım”⁶⁸ şeklinde anlamlandırılan artık, fikhî bir kavram olarak şöyle tarif edilmiştir: “Canlıların yediği veya içtiği kaptaki arta kalan fazlalıktır.”⁶⁹

İmâm Nevevî (ö. 676/1272) fıkıh âlimlerince artıktan maksadın temiz veya necis hayvanların salyası ve ağızlarının rutubeti olduğunu belirtmektedir.⁷⁰ Çünkü yenilen ve içilen şeyler temizdir. Onun hükmünü değiştiren maddeler ise salya ve ağız rutubetidir.

Fıkıh âlimlerinin ittifakı ile eti yenilen canlı evcil hayvanların artığı temizdir.⁷¹ Çünkü onların etleri temizdir ve artıkları da etlerinden kaynaklanır. Ancak ağız ve/veya gagasının necis olma ihtimaline binaen Hanefîler deve ve inek gibi pislik yiyebilen hayvanların ve başıboş gezen tavukların artığının mekruh olduğunu söylemişlerdir.⁷²

Fıkıh âlimlerinin bu konudaki delilleri, “Peygamber (s.a.s.) deve veya koyun artığı olan su ile abdest aldı”⁷³ anlamındaki rivâyet⁷⁴

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2: 67.

⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2: 89; Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu ulî'n- nuhâ*, 1: 234. Kusmuk idrar ve dışkıya benzetilerek hükme bağlandığı için onlarla aynı delillere dayandırılmış durumdadır. İlgili deliller eti yenilen canlı evcil hayvanların boşaltım sisteminden ayrılan maddeler başlığı altında nakledilip değerlendirilecektir.

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 4: 339.

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 46; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1: 172; Bâbertî, *el-İnâye*, 1: 107; Derdîr, *eş- Şerhu'l- kebir*, 1: 44.

⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1: 182.

⁷¹ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Munzir en-Nisâbüri, *el-İcma'* (Riyâd: Daru't-Taybe, 1402/1981), 35. Ayrıca bk. Kâsânî *Bedâ'i*, 1: 373.

⁷² Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 112; Bâbertî, *el-İnâye*, 1: 112. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1: 373.

⁷³ Hadis-i şerif olarak nakledilen bu rivâyet hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

⁷⁴ Kâsânî, *Bedâ'i*, 1: 373.

ile bu konuda oluşmuş icma'dır.⁷⁵ İbn Münzir (ö. 318/930) konuyla ilgili gayet net bir şekilde şunları söylemiştir: "Eti yenilen hayvanların artığı icma' ile temizdir. İçilmesi ve onunla abdest alınması câizdir."⁷⁶ Ayrıca bu konuda "eti yenilen hayvanın artığının bir sakıncası yoktur."⁷⁷ anlamındaki hadis-i şerifi de delil olarak kullanmışlardır.⁷⁸

3. ETİ YENİLEN CANLI EVCİL HAYVANLARIN BOŞALTIM SİSTEMİNDEN AYRILAN MADDELER

3.1. İdrar

İdrar: Böbreklerde kandan süzülerek idrar yolları aracılığıyla beden dışına atılan sıvıdır.⁷⁹ İdrar; sidik, hacet, bevl gibi kavramlarla da ifade edilir. Bunlardan bevl Arapça'da idrarın karşılığı olup dinen necis olan maddelerden sayılmıştır.⁸⁰

İnek, deve, koyun gibi eti yenilen canlı evcil hayvanların idrarının hükmü konusunda genel olarak iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre eti yenilen hayvanların idrarı necistir. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf⁸¹ ve mu'temed görüşlerinde Şâfiiler⁸² bu kanaattedirler. Bir rivâyete göre Hanbelilerde aynı görüştedirler.⁸³ Ancak hemen belirtmelidir ki İmâm Ebu Hanife ve İmâm Ebu Yusuf'a göre bu necâset, necâseti hafifedir.⁸⁴

⁷⁵ İbn Munzir, *el-İcma'*, 35.

⁷⁶ İbn Munzir, *el-İcma'*, 35.

⁷⁷ Beyhakî (ö. 458/1066) bu rivâyetin "metrük" olduğunu söylemiştir. (Bk. Beyhakî, *Sunenu'l-kubrâ*, 1: 252.)

⁷⁸ Abdurrahîm b. İbrahîm, *el-Câmi'u li-beyâni'n-necâsât ve ahkâmihâ*, 270.

⁷⁹ Yusuf Habbat, *Mu'cemu'l- mustalahati'l- ilmiyye ve'l- fenniye*, 85.

⁸⁰ Rahmi Yaran, "Bevl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 4: 11. (Muhtemelen herkesçe bilindiğinden -tespit edilebildiği kadarıyla son dönemlerde yazılan bazı sözlükler hariç- lûgatlerde ve fıkıh kitaplarında idrarın tanıtımı yapılmamıştır.)

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 54-55; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 101.

⁸² Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 548; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 234.

⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 88.

⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 54-55; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 101. "İmam Ebu Hanife'ye göre necaset-i hafife/hafif pislik, biri temiz diğeri pis olduğuna dair hakkında iki

İdrarın necis olduğunu söyleyen fıkıh âlimlerinin konuyla ilgili delillerinden birisi İbn Abbas (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîftir: "Peygamber (s.a.s.) Medine'deki (veya Mekke'deki) bahçelerden birine uğradı. Kabirlerinde azap gören iki insanın sesini duydu. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "İkisi azap görüyorlar. (Kendilerince) büyük bir günah sebebiyle azap görmüyorlar. Oysaki bu büyük bir günahdır. Birisi idrarından sakınmazdı. Diğeri ise insanlar arasında laf getirip götürürdü (koğuculuk yapardı)". Sonra bir dal istedi. Dalı ikiye bölerek bir parçasını her birinin kabrinin başına dikti. Ona: "Ey Allah'ın Resûlü bunu niçin yaptın" diye soruldu. Şöyle buyurdu: "Umulur ki bu dallar kurumadıkça onların azabı hafifletilir."⁸⁵ Başka bir hadîs-i şerifte "İdrardan sakının. Kabir azabının çoğu idrardandır."⁸⁶ buyurulmuştur.

Yukarıdaki rivâyetin delil olma yönü: Hadis-i şeriflerde geçen "onlardan biri de idrardan sakınmıyordu" ve "idrardan sakının" ifadelerindeki idrar kelimesi mutlak anlamdadır. Dolayısıyla sadece insan idrarından değil, bütün idrarlardan sakınılması gerektiğini belirtmektedir. Bu idrarlardan biri de eti yenilen hayvanların idrarıdır. Bu sebeple o da necistir.⁸⁷

Bu konuyla ilgili ikinci delil ise şu hadîs-i şeriftir: Hz. Aişe (r.a.) "Ben Resûlullah (s.a.s.)'ı şöyle buyururken işittim dedi: 'Yemek hazırlarken ve iki habise (dışkı ve/veya idrar) sıkışmışken namaz kılınmaz.'⁸⁸

nassın bulunduğu şeylerdir. İmameyne göre ise necâset-i hafife, temiz kabul edilmesi konusunda içtihadın mümkün olduğu şeylerdir." (Es'ad Muhammed Sa'id es-Sâgirci, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, trc. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman (İstanbul: Polen/Karınca Yayınları, 2009), 125.

⁸⁵ Buhârî, "Cenâiz", 82; Müslim, "İmân", 34; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 26.

⁸⁶ İbn Mâce, "Tahâre", 36.

⁸⁷ Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. 'Ali b. Muhammed el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fu'ad Abdülbâkî - Kusay Muhibbuddin el-Hatîb (Medine: Mektebetu's-selefiyye, 1407/1986-1987), 1: 336.

⁸⁸ Müslim, "Mesâcid", 67.

Yukarıdaki rivâyetin delil olma yönü: Hadis-i şerifte Peygamber (s.a.s.) idrarı habis (kötü/pis) olarak nitelendiriyor. Habis olan şeyler de zaten haramdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "...Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar." (el-A'raf 7/157). Bu âyet-i kerîmede de açıkça ifade edildiği üzere habis olan şeyler haramdır. Yukarıda geçen Hadis-i şerifte de idrar, habis olarak ifade edildiğinden o da haramdır. Zaten Araplar bevli necis olarak ifade ederlerdi. Bu da bütün idrarların necis olduğunun delilidir.⁸⁹

Konuyla ilgili ikinci görüş ise eti yenilen canlı evcil hayvanların idrarının temiz sayılmasıdır. Hanefilerden İmâm Muhammed⁹⁰, Mâlikîler,⁹¹ bir görüşe göre Şâfiîler⁹² ve mu'temed görüşlerinde Hanbelîler⁹³ bu kanaattedirler. Ancak Mâlikî⁹⁴ ve Hanbelîler⁹⁵ cellâle⁹⁶ durumundaki hayvanları bu konuda istisnâ etmişlerdir. Onların delillerinden birisi ureyneliler hadîsi olarak bilinen şu rivâyettir: "Enes (r.a.) anlatıyor: Ureynîler kabilesinden bazı kimseler Medine'ye Peygamber (s.a.s.)'in yanına gelmişler, fakat havasını ağır

⁸⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1: 179.

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 54-55; Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 101; Bâbertî, *el-İnâye*, 1: 101.

⁹¹ Derdir, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1: 58; Derdir, *eş-Şerhu's-sağir*, 1: 84.

⁹² Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 549.

⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 89; Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu uli'n-nuhâ*, 1: 234.

⁹⁴ Derdir, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1: 51; Derdir, *eş-Şerhu's-sağir*, 1: 73, 84.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 593.

⁹⁶ "Cellâle, arapça bir kelime olup insan ve hayvan pisliği anlamına gelen "cellet" kökünden üretilen ve İslâm terminolojisine göre, murdar hayvanların leşleri gibi necis hayvansal besinleri sürekli olarak (cife) yiyen ve dolayısıyla kokuşan veya insan ve hayvan artıkları ile diğer zâtı necis olan yiyecekleri sade veya karışık olarak yemekle yahut herhangi bir çeşit necis yemle veyahut sadece insan artıklarını yemekle beslenen ve dolayısıyla kokan deve, sığır, koyun, keçi gibi eti yenilen dört ayaklı evcil hayvanlarla tavuk, horoz ve kaz gibi kanatlı evcil hayvanlara denilmektedir. İslâm Hukuk ekollerinin bütün bilgileri, kanatlı hayvanların da Cellâle kapsamına girdiğini ifade ederek çok az bir farkla bu tanım üzerinde ittifak ettikleri halde Zahiri ekolden İbn Hazm, kanatlı hayvanların Cellâle kapsamına girmediği görüşünü savunmuştur." (Abdulaziz Beki, "Cellâlenin Şer'i Hükümü" *Altınoluk Dergisi* 124 (Haziran 1996): 43.)

bulmuşlardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) kendilerine: “Diler-seniz zekât develerinin yanına çıkın da onların sütlerinden ve idrar-larından için!” buyurmuş. Onlar da bunu yapmış ve düzelmiş-ler...”⁹⁷

Bu rivâyeti delil olarak kabul edenlere göre Peygamber (s.a.s.) Urreynelilere sağlıklarına tekrar kavuşmaları için deve idrarını iç-melerini tavsiye etmiştir. Necis olan bir şeyin içilmesi mubah de ğil-dir.⁹⁸ Eğer idrar necis olsaydı içilmesi haram olurdu ve haram olan bir şeyin içilmesini peygamber (s.a.s.) tavsiye etmezdi. Dolayısıyla bu rivâyet deve idrarının temiz olduğuna delildir.

Yukarıda belirtildi ği üzere bazı fıkıh bilginlerince devenin idra-rının tahâreti/temiz sayılması bu rivâyete dayandırılmış; eti yenilen di ğer hayvanların idrarı ise deve idrarına kıyas edilerek onlar da temiz kabul edilmiştir.⁹⁹

Evcil hayvanların idrarının necis olduğ u kanaatinde olan fıkıh âlimleri ise bu yoruma şöyle itiraz etmişlerdir. Develerin idrarının içilmesi tedavi için tavsiye edilmiştir. Yerini tutacak temiz bir şey olmadığı zaman necis olan şeyle tedavi câizdir. Bu rivâyette geçen deve idrarının içilmesi, sözü edilen idrarın necis olup olmadığı ile ilgili de ğil gerekti ğinde onunla tedâvi olmakla ilgilidir.¹⁰⁰

Konuyla ilgili di ğer bir delil de Bera' (r.a.)'ın şu rivâyetidir: “Eti yenilen hayvanın idrarının bir sakıncası yoktur”.¹⁰¹ Bu hadîs-i şeri-

⁹⁷ Müslim, “Kasâme”, 9-11. Ayrıca bk. Buharî, “Vudu”, 66; “Tıp”, 5- 6; “Diyat”, 22; Tirmizî, “Tahâret”, 55; Nesai, “Tahrîmu'd-dem”, 8-9; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 3; Ah-med b. Hanbel, 3: 107, 163. (Bu hadîs-i şerif uzunca bir rivâyettir. Burada sadece konuyla ilgili kısmın tercümesi alınmıştır.)

⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2: 88. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1: 338 vd.

⁹⁹ İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1: 338

¹⁰⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1: 177; İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1: 338; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî* 1: 313.

¹⁰¹ Dârekutnî, es-Sunen, 1: 108. İmâm Nevevî (ö. 676/1272) bu hadîsin zayıf oldu ğunu söylemiştir. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 549. İbn Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449) ise bu hadîsin isnadının çok zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Ha-cer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî, *et-Temyîz fî tahrîci ehâdisi'l-Vecîz, et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi's-şerhi'l-Vecîzi'l-*

fin zahiri açık bir şekilde eti yenilen hayvanların idrarının necis olmadığı ifade eder.

Eti yenilen canlı evcil hayvanların idrarının temiz olduğunu söyleyen fıkıh âlimlerinin delillerinden birisi ise Enes (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadîs-i şeriftir: “Mescit inşa edilmeden önce Peygamber (s.a.s.) koyun ağıllarında namaz kılardı.”¹⁰²

Eti yenilen canlı evcil hayvanların idrarını temiz kabul edenlere göre Peygamber (s.a.s.)'in koyun ağıllarında namaz kıldığını bildiren bu hadîs-i şerif, eti yenilen canlı evcil hayvanların idrarlarının necis olmadığına delildir. Eğer necis olsaydı Peygamber (s.a.s.) orada namaz kılmazdı. Çünkü necâset namaza engeldir. Dolayısıyla eti yenilen canlı evcil hayvanların idrarı temizdir.¹⁰³

3.2. Dışkı

Dışkı: İnsan ve hayvanlarda sindirim sonunda anüs yoluyla dışarıya atılan besin atığıdır.¹⁰⁴ Dışkı Arapça'da daha çok reci' (الرجيع), necv (النحو), berâz (البراز), gâit (الغائط), azira (العزرة), revs (الروث), kelimeleri ile ifade edilmektedir.¹⁰⁵ Ancak bu kelimelerin anlamları ve kullanım alanları ile ilgili bazı farklılıklar vardır.

Reci': Genel anlamda dışkıyı ifade eden bir kavram olarak yukarıda zikredilen tüm kelimelerin yerine kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Necv: İnsanlardan kaynaklanan dışkıyı ifade etmektedir. Bu kelimenin yerine beraz, azira ve gâit kelimeleri de kullanılmaktadır.¹⁰⁷

kebir (Kahire: Muessesetu Kurtuba, 1995/1416), 1: 71.

¹⁰² Buhârî “Salât”, 49.

¹⁰³ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1: 339.

¹⁰⁴ Yusuf Habbat, *Mu'cemu'l- mustalahati'l- ilmiyye ve'l- fenniyye*, 60.

¹⁰⁵ Ayrıca hadislerde hayvan dışkısını ifade etmek için “Riks” (الركس) kelimesi de kullanılmıştır. Bk. Buhârî “Vudu”, 21.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 8: 116.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 15: 306, 307.

Revs: Toynaklı hayvanların dışkıları için kullanılan bir kavramdır.¹⁰⁸ Hatip Şirbînî (ö. 977/1570) azira ve revs kelimelerinin eş anlamlı olduğunu söylediğini belirtmiştir.¹⁰⁹

Dışkının hükmü konusunda genel olarak iki görüş bulunmaktadır. Onlardan birine göre eti yenilen hayvanların dışkısı necistir. Hanefiler,¹¹⁰ mu'temed görüşlerinde Şâfiiler¹¹¹ ve bir rivâyete göre Hanbeliler¹¹² bu kanaattedirler. Ayrıca Hanefiler tavuk ve ördek gibi eti yenilen canlı evcil kanatlıların dışkılarının necâset-i galiza¹¹³ olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁴

Bu konudaki diğer görüşe göre ise eti yenilen canlı evcil hayvanların dışkıları temizdir. Mâlikîler,¹¹⁵ mu'temed görüşlerinde Hanbeliler¹¹⁶ ve bir görüşlerine göre Şâfiiler¹¹⁷ bu kanaattedirler. Ancak Mâlikî¹¹⁸ ve Hanbeliler¹¹⁹ cellâle sayılan hayvanları bundan istisna etmiş; bu durumundakilerin dışkısının necis olduğunu söylemişlerdir.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 2: 156.

¹⁰⁹ Metinde adı geçen fıkıh bilgini azira ve revs kelimelerinin eş anlamlı olduğunu söylediğini belirttikten sonra sözlerine şöyle devan ediyor: "İman Nevevî ed-Dekâik'te: 'Azira insan dışkısı hakkında kullanılır, revs ise geneldir' demiştir. Zerkeşi (ö.745/1344) ise: 'Buna itiraz edilebilir. Aksine revs insan dışındaki canlıların dışkısı için kullanılır' demiş ve daha sonra el-Muhkem adlı eserin yazarı ve İbnu'l-Esir'den (ö. 637/1239) revs'in tırnaklı hayvanların dışkısı olduğuna dâir nakiller yapmış ve sonra şöyle demiştir: 'Buna göre fakihlerin revs kelimesini diğer hayvan dışkıları için de kullanmaları mecazdır.'" Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 233.

¹¹⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 101; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, 1: 142; İbn 'Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, 1: 320.

¹¹¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 548. Ayrıca bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtac*, 1: 233.

¹¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 88.

¹¹³ "İmam Ebu Hanife'ye göre necâset-i ğaliza, pis olduğu hakkında âyet veya hadisin bulunduğu, temiz olduğu konusunda ise herhangi bir nassın bulunmadığı şeylerdir. Bu konuda âlimlerin ihtilaf edip etmemelerinin bir rolü yoktur. İmâmeyne göre ise necâset-i galiza, temiz olduğu konusunda ictihad yapmanın mümkün olmadığı şeylerdir." Sâgirci, *Delîlleriyle Hanefî Fıkhu*, 125.

¹¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 54-55; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 101.

¹¹⁵ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1: 83; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 1: 84.

¹¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2: 88; Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu uli'n-nuhâ*, 1: 234.

¹¹⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 549.

¹¹⁸ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1: 51; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 1: 73, 84.

¹¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 593.

Fıkıh âlimlerinin bu konudaki görüş farklılıkları temelde iki sebebe dayanmaktadır. Bunlardan birisi eti yenilen hayvanların dışkılarının necis sayılıp sayılmadığı konusunda farklı rivâyetlerin bulunmasıdır. Diğeri ise hayvanların dışkısının insanların dışkısı ile kıyas edilip edilemeyeceği meselesidir.¹²⁰

İhtilaf sebebi olan rivâyetlerden birisi, İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet edilen şu hadîs-i şeriftir: “Peygamber (s.a.s.) helâya gitti ve bana kendisine üç taş getirmemi emretti. Ben iki taş buldum. Üçüncü taşı aradım, fakat onu bulamadım. Bunun için bir de kurumuş hayvan dışkısı (tezek) alıp onları Peygamber (s.a.s.)'e getirdim. Peygamber (s.a.s.) iki taşı aldı, hayvan dışkısını reddetti ve ‘bu, pistir’ buyurdu.”¹²¹

Yukarıdaki rivâyetin delil olma yönü: Hadis-i şerifte Peygamber (s.a.s.) kendisine getirilen hayvan dışkısı için “bu, pistir” (إنها ركس) ifadesini kullanmıştır. “Riks” (الركس) kelimesi “necis” (النجس) anlamında kullanılmıştır. Yani riks, necâset, pislik demektir.¹²² Peygamber (s.a.s.) tezeğin necis olduğunu bildirdiği için eti yenilen hayvanların dışkılarını necis sayanlar bu rivâyeti görüşlerine delil kabul etmişlerdir.¹²³

Eti yenilen canlı evcil hayvanların dışkılarının temiz olduğunu söyleyen fıkıh âlimleri ise görüşlerini aşağıdaki iki rivâyete dayandırmışlardır.

Onlardan biri Amr b. Meymûn (r.a.)'ın, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet ettiği şu hadîs-i şeriftir: “Peygamber (s.a.s.) Kâbe'de namaz kılıyordu. Ebû Cehil ve arkadaşları (da) Kâ'be'nin yakınında oturuyorlardı. Kendi aralarında ‘Hanginiz filancaları deve kestiği yerden bir işkembe getirip secdeye vardığı zaman Muhammed'in sırtına koyacak?’ dediler. Bu konuşma üzerine içlerinden en şâkî

¹²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 2: 75.

¹²¹ Buhârî “Vudu”, 21.

¹²² Kâsânî, *Bedâ'i*, 1: 363; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 550; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 233.

¹²³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 550. Ayrıca bk. Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 233.

olan birisi kalkarak işkembeyi getirdi. Peygamber (s.a.s.) secdeye vardığında o işkembeyi sırtına, iki kürek kemiği arasına koydu. (İbn Mesud dedi ki): 'Ben bunu gördüğüm halde bir şey yapamıyordum. Ah ne olurdu o zaman bunu önleyecek gücüm olsaydı!' Onlar (katıla katıla) gülmeye başladılar, gülmekten birbirlerinin üzerine yıkılıyorlardı. Resûlullah (s.a.s.) secde ediyor, başını kaldırmıyordu. Nihâyet Fâtıma (r.anha) Resûlullah (s.a.s.)'in yanına geldi ve işkembeyi onun sırtından attı. ..."¹²⁴

Bu hadis-i şerif'in delil olma yönü: Peygamber (s.a.s.) sırtına işkembe konulmasına rağmen namazına devam etmiştir. Şâyet işkembe (dışkı) necis olsaydı namazını bozardı ya da o necâseti temizlerdi.¹²⁵

Bir diğer rivâyet ise Enes (r.a.)'dan gelen şu hadis-i şeriftir: "Mescit inşa edilmeden önce Peygamber (s.a.s.) koyun ağıllarında namaz kılardı."¹²⁶ Bu rivâyet, eti yenilen hayvanların dışkılarının necis olmadığına delildir. Eğer koyunların dışkısı necis olsaydı Peygamber (s.a.s.) ağılda namaz kılmazdı. Çünkü necâset namazın sıhhatine engeldir. Orada namaz kıldığına göre, eti yenilen canlı evcil hayvanların dışkısı temizdir.¹²⁷

¹²⁴ Bu rivâyetin devamı meâlen şöyledir: "...Hz. Peygamber (s.a.s.) başını kaldırdıktan sonra üç kere "Allah'ım Kureys'i sana havale ediyorum" dedi. Peygamber (s.a.s.)'in beddua etmesi onlara ağır geldi. Çünkü onlar, bu belde yapılan duanın kabul edileceğine inanırlardı. Daha sonra Peygamber (s.a.s.) birer birer isim sayarak şöyle dedi: "Allah'ım! Ebû Cehil'i sana havale ediyorum. Utbe ibn Rebiayı sana havale ediyorum. Şeybe İbn Rebia'yı sana havale ediyorum. Velid ibn Utbe'yi sana havale ediyorum. Ümeyye İbn Halefi sana havale ediyorum. Ukbe ibn Ebî Muayt'ı sana havale ediyorum". İbn Mes'ud (r.a.) diyor ki: Yedinci bir kişinin daha adını söyledi, ancak ben onun adını hatırlamıyorum. Canımı elinde tutan Allah'a yemin ederim ki Resûlullah (s.a.s.)'in, ismini saydığı kişilerin (Bedir savaşında öldürülerek) Bedir çukuruna atılmış olduklarını gözlerimle gördüm." Buhari, "Vudu", 69.

¹²⁵ Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhülislâm Ahmed İbn Teymiyye* (Riyâd: Dâru'l- Buhûs, 1398/1978), 21: 574, 575.

¹²⁶ Buhârî, "Salât", 49.

¹²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1: 339.

Fıkıh bilginleri arasındaki ihtilafın diğer sebebi olan, hayvan dışkısının insan dışkısı ile kıyası meselesinde de farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların temel sebebi hayvan dışkısının insan dışkısı ile kıyas edilip edilemeyeceği ile ilgilidir.

Eti yenilen hayvanların dışkısını necis sayan fakihler -ikisinin de anüs yoluyla dışarı atılması itibariyle-¹²⁸ hayvan dışkısını insan dışkısına kıyas etmişler ve onun da necis olduğuna hükmetmişlerdir.¹²⁹

Eti yenilen hayvanların dışkısının temiz olduğunu söyleyen fıkıh âlimleri ise onu insanların dışkısı ile kıyaslamamışlardır. Aksine onlar insanların dışkılarının pis ve tiksindirici olduğunu, eti yenilen hayvanların dışkılarının ise böyle olmadığını ifade ederek onu temiz kabul etmişlerdir.¹³⁰

SONUÇ

Mü'minlere temiz ve hoş olan şeyler (tayyibât) helâl; pis ve çirkin şeyler (habîsât) ise haram kılınmış ve hayatlarının her alanında buna riâyet etmeleri onlardan istenmiştir. Kullarının daima iyiliğini dileyen Yüce Allah'ın temiz ve hoş olarak beyan ettiği şeyler insanın yaratılışına, aklına, hal, hareket ve ahlâkına faydalı ve uygun olan şeyler iken, pis ve çirkin olan şeyler zararlı ve onun tabiatına aykırıdır.

Müslümanlar temiz ve güzel olma vasfını yalnız gıda maddelerinde değil, aynı zamanda söz ve davranışlarında, bedenlerinde, buldukları mekanlarda ve kullandıkları eşyalarda da aramakla yükümlüdürler. Neyin temiz, neyin pis olduğunu belirlemek bu noktada en önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân ve Sünnet bu konuda temel sınırları çizmiş olmakla beraber, sınırların detaylarını -bu delillerden hareketle belirlemek- fıkıh alimlerinin öncelikli hedeflerinden olmuştur. Bu sebeple fıkıh âlimleri bu konuya

¹²⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2: 550.

¹²⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l- muctehid*, 2: 76.

¹³⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l- muctehid*, 2: 76.

büyük bir ihtimâm göstermişler, özellikle de ibâdetler söz konusu olduğunda daha dikkatli davranma gereği hissetmişlerdir.

İnsan hayatının ve tabiatın ayrılmaz bir parçası olan hayvanların hem cisimleri ve hem de onlardan sadır olan çeşitli maddelerin temizliği, fıkıh kitaplarının tahâret bölümlerinde oldukça önemli ve geniş bir yer tutmaktadır. Zira insanlar yeryüzünü ve tabiatta var olan birçok nimeti hayvanlarla paylaşmakta, hayatını onlarla birlikte idame ettirmekte ve onlardan faydalanmaktadır. Bu sebeple hayvanların varlığı ve onlara ait maddelerin hem bedene hem de ibâdet için gerekli olan eşyalar ve ibâdet mahallerine etkileri söz konusu olduğundan çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Fakihler bu değerlendirmeleri gerçekleştirirken ilgili delilleri kullanmalarının yanında farklı bakış açıları ve yöntemlerden hareketle birçok görüş ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada eti yenilen canlı evcil hayvanlar çerçevesindeki ilgili görüşler hem söz konusu hayvanların ve onlardan sadır olan maddelerin mahiyet ve vasıfları hem de mezheplerin yaklaşımları açısından kategorize edilerek incelenmiştir.

Fıkıh alimleri tahâret açısından hayvanları eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar olmak üzere iki grupta incelemişlerdir. Eti yenilen hayvanlardan ayrılan maddelerin hangi bakımdan temiz, hangi bakımdan necis oldukları tartışılmış, bunların kimisinde ittifak edilmiş, kimisinde ise ihtilafa düşülmüştür. İhtilafı durumlardaki istidlal farklılıklarına ve hükümlere bakıldığında; fukahânın önce konuyla ilgili nakli delilleri incelediği, daha sonra bu delilleri akli deliller vasıtasıyla değerlendirerek üzerine hüküm binâ ettikleri görülmektedir. Hükümlere ulaşmada istifade edilen delillerin, çoğunlukla ibâdetlere dair ahkamı ihtiva eden âyet ve hadislerden müteşekkil olduğu, özellikle abdest ve namazla ilgili emir, nehiy ve tavsiyelerin bu noktada fakihlere kaynak teşkil ettiği görülmektedir. Tikel delillerin bulunmadığı durumlarda ise hayvandan sadır olan bir maddenin temiz yahut necis olduğuna karar vermek için, canlının şer'an temiz sayılıp sayılmadığının veya söz konusu maddenin yapısı bakımından temiz veya necis sayılabilecek özellikleri taşıyıp taşı-

madığının esas alındığı anlaşılmaktadır. Maddenin yapısına dair özellikleri belirlenmeye çalışılırken de özellikle o maddenin hangi sisteme (sindirim, boşaltım vs.) ait veya yakın olduğuna ve temiz yahut necis olduğuna dair hakkında bir hüküm mevcut olan maddelerle benzerliklerine bakıldığı söylenebilir. Bu noktada söz konusu maddelerin temizliğine hükmeden fukahânın çoğunlukla canlının aslı durumunu yani eti yenilen temiz hayvan olmasını esas aldıkları, necis olduğuna hükmeden fakihlerin ise genellikle maddenin yapısından hareketle bir sonuca vardıkları anlaşılmıştır.

Fıkıh alimlerinin bu konudaki görüşleri mezhepler zaviyesinden değerlendirildiğinde birçok maddenin hükmünde ittifak ettikleri, bazı maddelerin temizliği noktasında Hanefî ve Şafiilerin zaman zaman tercih ettikleri görüşte tek kaldıkları, ancak görüşlerin çoğunda en az iki mezhebin ittifak ettiği tespit edilmiştir. Bunun yanında makalede incelenen maddelerin niceliği esas alındığında Hanefiler dışındaki cumhûrun “eşyada aslolan ibâhadır” kaidesiyle paralel olarak çoğunlukla temizliğe hükmettiği; Hanefî mezhebinin ise maddelerin çoğunun necis olduğuna hükmettiği, temizliğine hükmettikleri maddelerin temizliğinin ise -diş ve gaga hariç- icma ile yahut dört mezhebin ittifakıyla sabit olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Takip edilen usul ve elde edilen hükümler değerlendirildiğinde, İslâm âlimlerinin konuyla ilgili her bir maddenin hükmünün tespiti için azami ihtimâm ve gayret gösterdiği görülmektedir. Bu ihtimâm ve gayretin sebebi ise; yaratılanların en şerefli olan insanın, temiz olan şeylerle amel etmekle yükümlü olması, bunun için de onun yediği, içtiği, giydiği ve başka amaçlarla kullandığı ve husûsen ibâdetlerini ifâ etmek üzere faydalandığı maddelerin ve eşyaların temizliğinden emin olmasının gerekliliğidir. İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası olan hayvanların bu konudaki yerinin ve ahkâmının önemi de bu noktadan bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Abdurrahîm b. İbrahim, Abdurrahîm b. İbrahim b. Abdurrahman es-Seyyidi'l-Hâşim. *el-Câmi'u li-beyâni'n-necâsât ve ahkâmihâ*. Riyâd: Dâru İbni'l- Cevzî, 1434/2013.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. eş-Şeybânî el-Mervezî. *Musnedu Ahmed b. Hanbel*. 6 Cilt. Kahire: Muessesetu Kurtuba, ts.
- Ahmed Muhtar, 'Abdulhamit Ömer. *Mu'cemu'l- lugati'l- Arabiyyeti'l- mu'asıra*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-'alemi'l-kutub, 1429/2008
- Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî. *el-İnâye (Fethu'l-kadîr ile birlikte)*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1970.
- Beki, Abdulaziz. "Cellâlenin Şer'i Hükmü". *Altınoluk Dergisi* 124 (Haziran 1996): 41-45.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Alî el-Beyhakî. *Sunenu'l- kubrâ*. Thk. Muhammed 'Abdulkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l- İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el- Buhârî. *Sahîhu'l- Buhârî*. 2. Baskı. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. 'Ömer b. Ahmed ed- Dârekutnî. es *Sünen*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2011/1432.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-'Adevî. *eş-Şerhu'l-kebîr alâ Muhtaşari Sidi Halîl*. (me'a Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr). 4 Cilt. Kahire: Matba'atu 'İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-'Adevî. *eş-Şerhu's-sağîr alâ akrabi'l-mesâlik ilâ Mezhebi'l- İmâm Mâlik (me'a Haşiyeti's-Sâvî 'a'lâ's- şerhi's-Sâğîr)*(eş-

- Şerhu's-sağir*). 4 Cilt. Kahire: Matba'atu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Dubyân b. Muhammed, Ebû ömer Dubyân b. Muhammed Dubyân. *Mevsuatu Ahkami't-Tahâre*. 2. Baskı. 13 Cilt. Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1426/2005.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. 2. Baskı. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Habbat, Yusuf. *Mu'cemu'l- mustalahâti'l-'ilmiyye ve'l-fenniye* (Arapça, Fıransızca, İngilizce, Latince). Beyrut: Daru'l- lisanu'l-'Arab, ts.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri. *el-Mustedrek ala's-Sahîhayn* (Hâfız Zehbî'nin Telhis zeyli ile beraber). Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Heyet. *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*. 2. Baskı. 45 Cilt. Kuveyt: Vezâretu'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993/1404.
- Heyet. *el-Mu'cemu'l-vesit*. 4. Baskı. Kahire: Mektebetu's- şûrûki'd-duveliye, 2004/1425.
- Heyet. Türkçe Sözlük. 9. Baskı. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. 'Ömer b. 'Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr'ale'd-Durri'l-muhtâr şerhuTenvîru'l-ebâr* (*Hâşiyetu Kurreti 'uyûni'l-ahyâr tekmiletu Reddi'l-muhtâr ile*). 8 Cilt. Kahraman Yayınları: İstanbul 1984.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî - Kusay Muhibbuddin el-Hatîb. 13 Cilt. Medine: Mektebetu's-selefiyye, 1407/1986-1987.

- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebu’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *et-Temyîz fî tahrîci ehâdîsi’l-Vecîz, et-Telhîsü’l-habîr fî tahrîci ehâdîsi’s-şerhi’l-Vecîzi’l-kebîr*. 4 Cilt. Kahire: Muessesetu Kurtuba, 1995/1416.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Alî b. Ahmed b. Sa‘îd b. Hazm. *el-Muhallâ*. 11 Cilt. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrût: el-Mektebetu’t-ticarî li’t-tibâ‘a ve’n-neşr, ts.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Muğni*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetu’l- Kâhire, 1416/1996.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî î. *Lisânü’l- ‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1990.
- İbn Munzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Munzir en-Nisâbüri. *el-İcma’*. Riyâd: Daru’t-Taybe, 1402/1981.
- İbn Rüşd, Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed b Rüşd el-Kurtûbî. *Bidâyetu’l-müctehid ve nihâyetu’l-muktesid*. 5 Cilt. Kâhire: el-Mektebetu’t-ticâriyyetu’l-Kubrâ, ts.
- İbn Teymiyye, Ebu’l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdîlhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû‘u Fetâvâ Şeyhilislâm Ahmed İbn Teymiyye*. Riyâd: Dâru’l- Buhûs, 1398/1978.
- İbnu’l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. ‘Abdilvâhid İbnu’l-Humâm es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu’l-kadîr li’l-‘âcizi’l-fakîr (Netâ‘icu’l-efkâr fî keşfi’r-rumûz ve’l-esrâr ile)*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu ve matba‘atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1969.
- Kal‘acî, Muhammed Revâs Kal‘acî. *Mu‘cemu luğatu’l- fukahâ*. (Arapça, İngilizce, Fransızca). 2. Baskı. Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1431-2010.

- Kâsânî, 'Alâuddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. thk. 'Ali Muhammed Mu'avved - 'Adil Ahmed 'Abdulmevcut. 3. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Kurtûbî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtûbî el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. 23 Cilt. Beyrût: Dârur-risâleti'l-İlmiyye, 1433/2016.
- Mergînânî, Burhânüddîn el-Mergînânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedî* (Fethu'l-kadîr ile birlikte). Kahire: Mektebetu ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1969.
- Mevsilî, 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Mustafa es-Suyûtî, Mustafa b. Sa'd b. 'Abdeh es-Suyûtî er-Ruhaybânî el-Hanbelî. *Metalibu uli'n-nuhâ fî şerhi Gayeti'l-muntehâ*. şerh: Hasan eş-Şetî. 6. Cilt. Dimeşk: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts.
- Mahmûd b. Muhammed es-Subkî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Muhammed b. Ahmed b. Hattab es-Subkî. *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdû'l-halk ilâ dîni'l-hak*. Thk. Emîn Mahmûd Hattab. 9 Cilt. Medîne: el-Mektebetu'l-mahmûdiyye, 1977/1397.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhamed Fuâd 'Abdulbâkî, 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî. *Sunenu Nesâî*. 2. Baskı. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî en-Nevevî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Medîne: Mektebetu's-selefiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî en-Nevevî. *Ravdatu't-talibîn ve umdetu'l-müftîn*. Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1991/1412.
- Öğüt, Salim. "Tahâret". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39: 382-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Sâgircî, Es'ad Muhammed Sa'îd es-Sâgircî. *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*. Trc. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman. İstanbul: Polen/Karınca Yayınları, 2009.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsu'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *Kitâbu'l-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-ma'rifet, 1406/1986.
- Şîrbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 5 Cilt. Dîmaşk: Dâru'l-feyha' ve Dâru'l-menhel nâşirûn, 1430/2009.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî. *el-Muhezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'i*. (el-Mecmu' ile birlikte). 20 Cilt. Medîne: Mektebetu's-Selefiyye, ts.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî. *Sunennu't-Tirmizî*. Thk. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî. 2. Baskı. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Venşerîsî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî et-Tilimsânî el-Fâsî. *el-Mi'yârü'l-mu'rib ve'l-câmi'u'l-muğrib 'an fetâvâ 'ulemâ'i İfrikiyye ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib* (el-Mi'yârü'l-mu'rib). 13 Cilt. Rabat: Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1981/1401.
- Yaran, Rahmi. "Bevl". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6: 11. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*. 4. Baskı. 10 Cilt. Dîmaşk: Dâru'l-fıkr, 418/1997.

**The Evaluation Of Some Substances Extracted From Animals
Which Are Edible, Domestic And Alive On Human Life In Terms
Of Ṭahāra**

Summary

Allāh the Almighty has placed all beings in the service of human beings and demand from them to benefit from the halal, the clean and the pleasant as well as to stay away from the bad and dirty things because he is the most honorable existent among the creatures. In this context, the prophet (peace be upon him) was an example in itself and drew a general framework on this subject through the principles to follow, the rules to be respected and through various examples. Within this framework, Islamic scholars have endeavored to identify, specify and inquire those who are lawful, clean and pleasant from the blessings offered to the service of the people and they also put emphasis on conscious awareness of Muslims in this subject matter.

In addition to forming a significant member of existence in the universe, animals are also included in the blessings bestowed upon people. Due to the fact that animals being a source for the vital necessity like nutrition, shelter, apparel (garment and equi-page), transportation as well as subsistence, animal husbandry has enhanced a significant place in the history of humankind. Alongside with that essential needs for agriculture and animal husbandry, in our convenient country, as a result of agriculture-stock farming studies and the incentives made within this framework, animal husbandry has become crucial in recent years. Besides with the interest of people in animal husbandry and, consequently, with the increasing engagement and interactions with animals, different subjects such as feeding of animals, sheltering of them, the use of the substances obtained from them in various sectors and particularly the question of “ṭahāra” and many issues related to the fiqh have emerged. So appears the need to know these subjects and to communicate them to the interlocutors.

The scholars of fiqh deliberated animals in two primary groups as edible and inedible animals in terms of cleanliness. It was argued in what aspects the items that were separated from the edible animals such as camel, cattle, sheep, goat and chicken etc. were clean or unclean/dirty and we note both a unity and a divergence of

opinions on this subject. The effects of the substances occurring through digestion, circulation, excretion and reproductive systems and sensory organs of edible living domestic animals on human life from the point of "cleanliness" are also at the forefront of these issues. The importance to become acquainted with these issues is apparent and intelligible in terms of a healthy life and an acceptable worship life. It is a fact that the things that people are busy with are either lawful and clean or bad and filthy. They are not only cause a harmful effect on physical life but also on the spiritual life but and on righteous deeds to fulfill related to the purpose of creation.

For this reason, the presence of edible living domestic animals and substances belonging to or derived from them have been evaluated from various perspectives such as the body of the person and the requirements and places of worship. In the course of these evaluation processes; in addition to the use of the essential evidence on the subject many different judgments have been put forward based on various perspectives and methods of assessment.

It is apparent that the pieces of evidence that have been used to reach the provisions usually consists of verses of Holy Quran and honorable ḥādīths of prophet Muḥammad (peace be upon him) which contain the judgments about varieties of worships, especially the divine orders and prohibitions of ablution (al-wuḍū') and prayer.

It also conceivable to say that when the cleanliness of substances subject to analysis are evaluated, in general terms, while in terms of the substances on which the opinions are in agreement, we come to a conclusion -taking into account whether or not the animal is pure and has a consumable pulp- in the substances on which opinions diverge, we reach a conclusion taking into account the essence of the substance but also substances resembling it.

In the present study, the associated opinions in the frame of edible living domestic animals are scrutinized by categorizing in terms of both the approaches of madhhabs of fiqh and the nature as well as the characteristics of the substances which are emanated from the digestive and excretory system of related animals.

Keywords: Domestic animals, prohibited, lawful, Islamic law, dirty, clean.